

I T och demokrati – de europeiska partinäten

av Gullan Gidlund

Den representativa demokratin i nationalstaten vilar på politiska partier och deras möjligheter att organisera utformningen av den politiska makten men också att fungera som vitala mötesplatser för det politiska samtalet med medborgarna. Politisk organisering och spridning av politiska budskap präglas av gällande kommunikationstekniska villkor och partiernas förmåga att utnyttja tekniken.

Det demokratiska partiväsandets historia visar att det finns ett intressant samspel mellan utvecklingen av kommunikationstekniken och partiernas struktur och verksamhetsformer. Vilka tekniker och former för kommunikation som partierna använder styrs framförallt av två faktorer: *tillgänglighet* och *effektivitet*.

Tillgängligheten har att göra med de olika former för kommunikation som existerar och i princip är möjliga att använda för partierna, exempelvis dagstidningar, rörliga bilder, telefon, radio, TV, fax och Internet. Här spelar den tekniska utvecklingen en huvudroll. Detta tillsammans med ekonomiska resurser utgör de viktigaste restriktionerna i användningen. Från tid till annan kan det dessutom finnas andra hinder som påverkar tillgängligheten, exempelvis lagstiftning som reglerar möjligheterna att använda TV för politisk propaganda.

Den andra faktorn, effektivitet, avser de målsättningar som ett parti har att kommunicera internt och att nå ut med sitt budskap till olika målgrupper. Det är nödvändigt för en partiledning att ha en fungerande intern kommunikation med den administrativa personalen och sina förtroendevalda; att mobilisera "styrkorna" under valkampanjen eller vid andra viktiga tillfällen. Det är självklart av största vikt att använda just den kommunikationsteknik som får väljarnas uppmärksamhet. Över tid utvecklas vissa traditioner och prioriteringar inom varje parti, men konkurrensen med framförallt andra partier i partisystemet gör att varje parti har ett strategiskt intresse av att "följa utvecklingen" bland konkurrenterna. Nya kampanjmetoder som rönt framgång blir särskilt intressanta, det kan vara telefonkampanjer till förstagångsväljare, turnéer med tåg (inspirerat av Clintons första presidentvalskampanj), att ta fram nya "logotypes" eller skapa en särskild "image" kring partiledare.

Visserligen är partistrategerna angelägna om att bevaka konkurrenternas användning av medier och innovationer i kommunikationsteknik, men generellt sett finns en viss ängslan att satsa på nya medier därför att man helt enkelt inte anser sig ha råd att använda något som är oprövat. Det handlar med andra ord om att inte dra på sig för stora kostnader för något som inte är effektivt; dvs. ger marginell eller ingen vinst. "Vinst" är i detta sammanhang kopplat till ökad exponering för parti, kandidat eller budskap – ytterst i termer av valresultat.

Syftet med denna uppsats är att studera förutsättningarna för de politiska partierna att med hjälp av IT skapa nya mötesplatser för politiska samtal med medborgarna i Unionen. Vilka synsätt finns på relationen mellan demokrati och kommunikationsteknik? Hur förhåller sig partierna till ny teknik och hur används IT i de europeiska partinäten?

Inriktningen på partiernas hantering av IT kan ses som en vidareutveckling av mina tidigare studier av partiernas anpassning till transnationaliseringen och EU. Den forskningen resulterade bland annat i boken *Partiernas Europa* (1992) där det transnationella partisamarbetet, formeringen av europeiska partinät och de svenska partiernas länknings till dessa partinät studerades strax innan det svenska medlemskapet i EU. I den studien skisserades konturerna av en ny partimodell – det transnationella partiet – som bryter den traditionella, mer tungrodda, hierarkiska organisationsprincipen till förmån för lösningar som är mer effektiva i EU, nämligen IT-baserade nätverkslösningar och gränsöverskridande informationsflöden.

Politiska partier och kommunikationsteknik

Kring förra sekelskiftet påverkade det tidiga industrisamhällets kommunikationstekniker de framväxande partiernas sätt att sprida sina politiska idéer. För särskilt masspartier som bildades på de socialistiska strömningarna och sökte mobilisera arbetare, spelade den muntliga agitationen och tillgången på nya kommunikationssystem som telefonen, dagstidningarna och järnvägen de viktigaste rollerna. De nya teknikerna gav också partierna möjlighet till nationell samordning och för tiden effektiv informationsspridning. I Sverige spreds exempelvis de socialistiska idéerna inte minst genom kringresande hantverksesällor, rallare, banvakter utefter det nybyggda järnvägsnätet ("banvaktssocialismen"), men även genom de många vandrare arbetare som på grund av arbetslöshet eller sin politiska åsikter tvingades till ett kringflackande liv. Den viktigaste folkliga arenan var det politiska "mötet" som kunde äga rum ute i det fria, särskilt som lokalproblemen var stora och få fastighetsägare vågade upplåta lokal av risk för repressalier från myndighetshåll. Så småningom kunde

de nya partierna och rörelserna skaffa egna lokaler. Successivt minskade betydelsen av den muntliga agitationen till förmån för en skriftlig propaganda i form av massupplagor av affischer, flygblad, broschyrer, tidningar och böcker, både under valkampanjerna och i den allmänna politiska opinionsbildningen.

Etermediernas genombrott, radio och TV, vidgade dramatiskt partiernas möjligheter att nå ut med sina budskap till hela valmanskåren. Den tekniska utvecklingen har samtidigt medfört en påtaglig medialisering av politiken. Ibland får man nästan intrycket att politiken lever ett eget liv i mediernas värld, skild från den politiska verkligheten som den ter sig i kommunfullmäktige, riksdagen eller i partiorganisationer. Den gamla "navelsträngen" mellan parti och särskilt dagstidningar har i vissa länder försvunnit sedan lång tid tillbaka, i andra har separationsprocessen varit mer utdragen. Det är främst kostnadsutvecklingen, den hårdnande mediakonkurrensen i kombination med förändringar inom journalistiken som försvärat ett fortsatt engagemang från partiernas sida. Medierna agerar därför också i högre grad som självständiga opinionsbildare och aktörer i förhållande till medborgare, politiker och myndigheter – och samtidigt allt mindre som förmedlare av specifika intressen och budskap. Utvecklingen har fått till resultat att politikerna successivt förlorat möjligheterna att kontrollera informationsflödena i massmedierna.

Människors tilltro till massmedierna sjunker i flera länder. Generellt är massmedierna vana vid att ständigt kritiseras och utses till syndabockar för allehanda negativa företeelser, förfall i politiken och i samhället i stort. Branschen präglas av en allt snabbare jakt på säljande nyheter i en allt hårdare konkurrens med större krav på vinst. Det har också skett en professionalisering av journalistiken som bland annat bidragit till nya värderingar och uppträdandekoder, något som också påverkat innehållet.

I framförallt USA har debatten om massmediernas förmåga att spela en viktig roll i utformningen av den politiska demokratin blivit allt intensivare. Samtidigt pågår en omfattande granskning och rannsaking av mediernas roll i samhällsutvecklingen och de förändringar som skett i relationerna mellan medierna och politikerna. I denna granskning deltar förutom forskare även experter och praktiker från mediasidan. Ett intressant exempel är boken *Do Media Govern? Politicians, Voters, and Reporters in America* (1997) under redaktörskap av Shanto Iyengar och Richard Reeves. En grundläggande fråga i särskilt det amerikanska sammanhanget gäller om mediernas position och sätt att fungera har börjat underminera den politiska demokratin.

Det är naturligtvis en risk att medierna framställs som syndabockar i tider där snabba förändringar skapar frustration och vilshenhet. Mediernas uppträdande, vad som exponeras i förhållande till vad som "borde" exponeras, hur det görs och hur det "borde" göras, har länge funnits som intressanta frågor i samhällsdebatten. Det ömsesidiga beroendeförhållandet mellan medier och politiker skapar ofta hatkärlek mellan parterna. För dagens politiker är exponeringen i medierna (med undantag för "affärer" och skandaler) en nödvändig förut-

sättning för att "räknas" i konkurrensen om makten.

Under 1990-talet mötte partierna den stora utmaningen att erövra den nya informationstekniken (IT). IT brukar tjäna som ett samlingsbegrepp för främst datateknik och telekommunikation som används för att lagra, bearbeta och överföra information. Integrationen av teknikerna för satellit, television, dator och telefon har skapat en ny digital revolution; en omvandling vars omfattning vi ännu inte kan överblicka. Den nya tekniken möjliggör en interaktiv kommunikation och överbryggar avstånd i tid och rum. Via nätet nås numera snabbt ett flertal individer samtidigt, utan mellanhänder som filtrerar eller bearbetar budskapet. Ett karaktäristiskt drag för den så kallade andra mediatsåldern är just möjligheten att sända specifik information till speciella målgrupper (*narrowcast*) vilket kan jämföras med massmedias princip om allmän information till alla (*broadcast*) under den "första media-tidsåldern". Snabba kommunikationer och nätverk ökar visserligen tillgängligheten av information och minskar avstånden i tid och rum men skapar samtidigt ökad komplexitet och svärgenomträngliga interaktioner och processer.

Ett viktigt motiv för partier och politiker att satsa på IT har visat sig vara just att politikerna kan rikta sig direkt till väljare och få ut sitt budskap – utan journalistiska mellanhänder. Ett annat skäl är kanske något mer förvånande, nämligen att massmedierna och journalisterna visar ett stort intresse för "ofiltrerad" information på nätet. Den amerikanska kongressen beslutade att lägga ut Monica Lewinsky-materialet på nätet väckte exempelvis stor mediauppståndelse. Ungefär samtidigt beslöt Sveriges radio att lägga ut sitt IB-material på nätet – uppenbarligen i avsikt att påverka de politiska processerna. Mediernas intresse har även inneburit att partier och kandidater mycket medvetet anpassar och skraddarsyr information just för att passa medierna. På så sätt kan politikerna i viss mån få tillbaka något av den förlorade mediakontrollen!

IT ger partierna möjligheter att själva utmejsla inte bara innehållet utan även formen för budskapet efter egna önskemål. Hur en hemsida på Internet ser ut är inte oväsentligt, snarare är utseendet av kanske avgörande betydelse för att locka ett stort antal besökare. Wayne Rash skiljer i sin studie av amerikanska partier och kandidater på fyra olika nivåer vad gäller hemsidornas utseende: 1) *Broschyr*, en minimal hemsida som är en elektronisk version av en folder som passar i alla sammanhang men som inte är utvecklad för nätet. 2) *Main-stream* med olika menyer, foton (s.k. kampanjbilder), låg grad av interaktivitet, bakgrundsmaterial av typen hela tal, en hel del länkar. 3) *Multi-media* (exempelvis kampanjsidan för Clinton/Gore 96): dynamisk, attraktiv och innehåller rörliga bilder och ljud. 4) *Målinriktad uppläggning* (exempelvis Dole/Kemp-kampanjen) riktar sig mer till journalister och forskare – mindre till vanliga väljare. En viktig förutsättning för att både behålla attraktionskraften och locka till sig fler och nya besökare är att hemsidan uppdateras ofta – en låg uppdateringsgrad riskerar att minska antalet besökare. Förutom Internet finns självfallet e-post som kan utnyttjas för att snabbt mobilisera grupper eller

få ut mer målinriktad information samt interna nät (s.k. BBS och intranet) för aktiva och partiorganisationsörer.

Generellt erbjuder nätet partierna vissa ytterligare fördelar jämfört med andra medier. Nätet är snabbt, interaktivt, informationen som läggs ut är i princip tillgänglig oberoende tid på dygnet – förutsatt att inga tekniska problem uppstår. Det är möjligt att på samma gång nå ett stort antal individer oberoende av geografisk hemvist. Det finns dock en begränsning i mängden information som kan mottas av en besökare vid samma tidpunkt. Risken finns att det tar för lång tid att få tillgång till materialet och erfarenheterna tycks vara samstämmiga – besökare på en hemsida vill gärna inte vänta så länge, man vill ha snabb information.

För partiernas interna kommunikation har mobiltelefoner och faxar – men framförallt IT – inneburit revolutionerande möjligheter för de aktiva att vara i ständig kontakt med olika delar av partiet. Det må vara kontakter inom de nationella strukturerna eller inom europeiska och internationella partinäten. Avstånd i tid och rum kan minskas med den nya tekniken. Utspel, presskonferenser, tal och dylikt kan läggas på nätet (Internet eller intranet) så att olika partiorganisationer, medlemmar, konkurrerande partier och medierna kan ta del av detta samtidigt – ibland i samma stund som det händer. Material från kongresser, konferenser och möten – ibland själva tilldragelsen – kan göras tillgängligt för en betydligt större krets än de som fysiskt deltar i det "verkliga" rummet.

Det öppna samtalet

Frågan om medborgarna besitter tillräcklig kompetens för att utöva medborgarskapet, det vill säga har kunskap och förmåga att analysera samhällsproblem och delta i politiska samtal och beslutsprocesser, har diskuterats sedan antiken. Trots att rösträtten successivt har breddats är frågan om väljarnas kompetens fortfarande i högsta grad aktuell. Även i demokratins tidevarv är lockelsen stark till ett styrelseskick som bygger på att beslutsfattarna har särskild kunskap och har förmåga till ledarskap, så att man slipper besvärliga och långdragna förankringsprocesser. Skulden för det demokratiska underskottet i EU brukar ibland läggas på dess främste arkitekt – Jean Monnet – och hans idéer om "High Authority" (föregångaren till kommissionen i Kol- och stålunionen); en institution bestående av en byråkratisk elit som skulle vara den drivande kraften bakom den nya gemenskapen. Den konstitutionella utformningen av gemenskapen kom också inledningsvis att förhindra möjligheterna till direkt folklig förankring; den demokratiska legitimiteten var som bekant tänkt att vila på staterna.

Elittänkandet har sannolikt lättare att få gehör i tider av snabb omvandling och när befintliga strukturer drabbas av "overload". Demokratiska processer kräver tid, och utrymmet för samtal och eftertanke tycks krympa i en internationaliserad värld där tempot accelererar och avstånd i tid och rum måste överbryggas. Brister i den demokratiska dialogen riskerar dock att skapa biverkningar – trovärdigheten för de politiska systemen kan undermineras.

I Jürgen Habermas teori om *kommunikativt handlande* finns visionen om det öppna samtalet i det offentliga rummet och en grundläggande tilltro till tanken att genom samtal kritiskt pröva argumenten och på så sätt nå fram till enighet. Den ideala, störningsfria kommunikationen ska inte påverkas av vare sig manipulation, makt, pengar eller ideologi – det är styrkan i det goda, välgrundade argumentet som skall prövas. Teorin om kommunikativt handlande har kritiserats bland annat för att ställa alltför höga krav på människors förmåga till kritisk flexibilitet, att inte förstå värdet av oenighet.

I det svenska sammanhanget har statsvetaren Leif Lewin proklamerat sin tilltro till "styrelse genom diskussion". Demokrati, hävdar Lewin i boken *Bråka inte!* (1998), bör vara en styrelse genom offentlig diskussion. Förutsättningarna för en mer interaktiv demokratisk ordning har förbättrats avsevärt under senare tid, inte minst genom ökad medborgarkompetens, men också genom ny informationsteknik. Lewin är kritisk i sitt bokslut över den traditionella svenska samarbetsmodellen, där målsättningen att komma överens begränsar antalet deltagare och skapar slutna rum där endast ett fåtal invigda har insyn. Om själva förutsättningen för att komma överens är det slutna rummet, då blir priset alltför högt. Det slutna rummet accepteras uppenbarligen inte av medborgarna som reagerar med missnöje, bristande tilltro till politiker och lägre engagemang i politiska partier. Det tycks således vara dags för politikerna att våga ta steget till en offentlig, förutsättningslös dialog med medborgarna!

Internationaliseringen, den globala nätverksekonomin och det stigande omvärldsberoendet har medfört minskade styr- och kontrollmöjligheter för de valda politiska representanterna i nationalstaten. Allt fler viktiga beslut fattas på transnationella arenor av aktörer som inte ens alltid är stater, men som ändå får stor betydelse för politikens utformning. Det kan vara policynätverk där aktörer kontinuerligt arbetar över nationsgränserna, liksom över gränserna mellan det offentliga och det privata. Antalet aktörer som är i stånd att fatta auktoritära beslut har med andra ord breddats. Globaliseringen riskerar uppenbarligen att försvaga de gamla demokratiska strukturerna för politiskt beslutsfattande – utan att skapa några nya. Vissa forskare framhåller att om demokratin inte skall förlora i inflytande så blir uppbyggnad och förstärkning av internationella institutioner av avgörande betydelse. Andra forskare ser folkomröstningar och mer av direktdemokratiska inslag som användbara metoder att säkra demokratin.

Transnationaliseringen, den europeiska integrationen och EU påverkar suc-

cessivt politiken både till form och innehåll. En synbar effekt är den sammanflätning som sker mellan inrikes- och utrikespolitik. Utvecklingen innebär även att det blir alltmer relevant att se demokratifrågorna i ett större sammanhang än nationen, utan skarpa territoriella gränser. Att utveckla en europeisk demokrati är med andra ord en uppgift inte bara för EU utan en angelägenhet som inbegriper alla "nivåer" och medborgare i medlemsstaterna. Frågan är om den nya informationsteknologin kan bidra till att lägga grunden till en europeisk demokrati genom att skapa ett virtuellt offentligt rum för en kontinuerlig dialog mellan medborgare och beslutsfattare i Europa. IT har även betydelse för att utveckla öppenhet och transparens inom EU. EU:s institutioner använder i allt högre utsträckning nätet för att lägga ut information till medborgarna om fattade beslut, pågående och planerad verksamhet.

IT och demokratin – visioner och hotbilder

En central fråga är hur många som kan komma till tals och försvara sina intressen med hjälp av den nya tekniken och om det uppstår vad som kan betraktas vara ett öppet samtal. Låt oss se lite närmare på några tankefigurer – visioner och hotbilder – om IT och demokrati. Vissa av de normativa tankefigurerna bär en vetenskaplig stämpel, andra har tydligare ideologiska drag.

Det råder förvisso ingen enighet vare sig om existensen av ett informationssamhälle eller i fråga om IT:s betydelse för mänskligheten. Det finns, liksom beträffande globaliseringen, ideologiska opinioner och kritiska röster som hävdar att informationssamhället är en klyscha, en övertolkning av vissa förändringar i industrisamhället. Delar av den politiska vänstern tycks ha den mest skeptiska inställningen till globaliseringen och nätverksekonomin, och tenderar också att ha en lägre tilltro till informationssamhället och nedvärdera IT:s betydelse. Uppenbarligen ingår IT i en megatrend på den globala marknaden vilket kanske förklarar varför just marknadsorienterade politiska krafter varit mest positiva till utvecklingen. De mest högljudda debatterna kring IT har hittills gällt möjligheterna att reglera Internet för att komma åt användningen av nätet för kriminalitet, barnpornografi och skattefri handel. Frågor kring IT:s möjligheter för demokratin har däremot hittills rönt begränsat intresse. Det finns emellertid röster som ser IT som en faktor som långsiktigt kan få genomgripande effekter på den representativa demokratin och främja direktdemokratiska lösningar och den s.k. snabba demokratin. Vissa entusiaster tror till och med att partierna blir överflödiga i IT-samhället när möjlighet att etablera direktkontakt med medborgarna förbättras.

Människors rätt att fritt yttra sig i tal och skrift har fått en särskild position och tyngd i många författningar i den fria världen. Det är kanske följdriktigt

att Ithiel de Sola Pool i en av de tidiga statsvetenskapliga IT-studierna i början av 1980-talet behandlade den nya tekniken ur ett frihetsperspektiv. Det gällde, enligt Pool, att se till att IT inte omgärdades av frihetskränkande restriktioner utan att den nya elektroniska tekniken fick samma legala immunitet som de äldre teknologierna hade erövrat. USA måste fortsätta sin tradition att värna det fria ordet.

I framtidsstudier betraktas ofta det teknologiska framåtskridandet som en avgörande drivkraft för förändring och utveckling. Exempelvis menar sig Alvin Toffler i *Tredje vägen* (1980) endast kunna ana hur den nya tekniken med en tvåvägs-kommunikation som förändrar uppfattningar om tid och rum kommer att påverka människors liv. Låt vara att Tofflers maktanalys är torftig, men i hans vision om den tredje vägens demokrati ser han att inslagen av minoritetsinflytande och direktdemokrati kommer att öka. Det blir även fråga om en beslutsdelegering och helt nya beslutsregler. En viktig förutsättning för denna delegering och spridning av beslutsmakten från tidigare maktcentra är de nya informationsflödena i samhället.

Ett par decennier efter Tofflers bok har tekniken skapat nya villkor för minoritetsinflytande och interaktiv kommunikation. Mycket tyder på att nätet verkligen har förmågan att ge enskilda individers eller små gruppers åsikter större tyngd än vad de oftast kan få i andra medier. Nätet har utvecklats till en global marknadsplats för informationsflöden och idéer.

Förutom framtidsforskare har dock den samhällsvetenskapliga forskarvärlden hittills endast i begränsad omfattning sysselsatt sig med frågan om vilka långsiktiga konsekvenser IT kan komma att få för samhällslivet och politiken. Det kan vara av intresse att dra paralleller till den förra revolutionen – massmediernas genombrott. Mark Poster konstaterar i boken *The Second Media Age* (1997) att det funnits en tendens bland de intellektuella att ogilla och ta avstånd från modern masskultur via radio och TV utan att egentligen noggrant studera fenomenen. Masskulturen har fördömts för att bland annat vara manipulerande, propagandistisk, passiviserande, stereotyp eller fördummande. Det har på sina håll funnits ett ideologiskt motstånd, särskilt betingat av rädslan för att arbetarklassen skulle passiviserats och manipuleras av massmedierna.

Kritiken mot den kommersialiserade, amerikanska masskulturen blev särskilt stark bland tongivande medlemmar av den ursprungliga Frankfurtskolan (som under andra världskriget tvingats fly till USA). I ett av de mest inflytelserika verken, *Dialectic of Enlightenment* (1947), av Theodor Adorno och Max Horkheimer riktas hårda angrepp mot den form av rationalitet som ligger inbäddad i upplysningsidealet och som tenderar att standardisera och strömlinjeforma behov och önskemål. Det instrumentella tänkandet kan utnyttjas av krafter som önskar utöva total kontroll av människors tillvaro. Kommunikationstekniken sågs således snarare som ett hot än som en tillgång för demokratin. Beträffande radion fanns, enligt författarna, en inneboende tendens att uppfatta talarens ord som en kommendering; "broadcastmodellen"

blev den mediala motsvarigheten till politikens fascism. Jürgen Habermas – den mest inflytelserike företrädare för den andra generationens Frankfurtskola – delar i viss mån denna mediapessimism men förknippas ändå med en mer positiv syn på individens möjligheter att pröva och ifrågasätta information, traditioner och normsystem. Stigande utbildningsnivå, politisk demokrati och ekonomisk utveckling har, hävdar Habermas, sammantaget förbättrat den kritiska förmågan hos människor.

I synen på IT är klass-, elit-, köns- och generationsperspektiven framträdande i samhällsdebatten. Det har varit vanligt att varna för risken att den nya tekniken förbehålls samhällsgrupper som ekonomiskt och socialt tillhör informationssamhällets vinnare, medan andra grupper hamnar utanför och blir förlorare. Även här finns en ideologiskt grundad kritik mot IT i perspektivet att informationssamhället frambringt en kosmopolitisk elit som är relativt ung, manlig, välutbildad och global till sin karaktär. IT riskerar att förstärka tidigare klassmönster och utestänga underklassen.

Under åtskilliga år kunde undersökningar av IT-användningen världen över också bekräfta skevheten, dvs. att det var fler högutbildade, fler höginkomsttagare, fler yngre personer – och fler män som frekventerade nätet. Kvinnorna visade sig regelmässigt vara underrepresenterade IT-användare. Under senare år har siffrorna dock visat på en allt större och bredare spridning av teknikanvändningen. De demografiska skevheterna är dock fortfarande oroande ur demokratisynpunkt, inte minst därför att de påverkar förutsättningarna för politiskt deltagande och överhuvudtaget människors delaktighet i informationssamhället. Kritiken mot att politiker och partier satsar på IT i exempelvis valkampanjer gäller just detta – att budskapet inte når de breda lagren utan mindre användargrupper – de som egentligen redan är välinformerade.

Vad som inte uppmärksammats i tillräcklig utsträckning är att sanningskravet inte självklart kan tillgodoses på nätet. Hemsidor kan manipuleras och utsättas för intrång av olika slag. Information på nätet kan ha mer eller mindre anonyma avsändare. Vana "surfare" anlägger också en kritisk distans till nätkällor.

Liksom under den första mediarevolutionen varnas för IT-användningens konsekvenser i form av människors individualisering, passivering och avståndstagande till den verkliga världens problem. I den sociologiska och psykologiska facklitteraturen finns ett intresse av att söka förstå vilka effekter den s.k. simuleringskulturen kan få för människors uppfattning av sin egen tillhörighet, förmåga till empati och social kompetens. En farhåga är att vissa människor upplever cybervärlden mer attraktiv och spännande än sina sociala sammanhang och blir oförmögna att ta till sig verkligheten – dvs. upplevelser "i naturlig hastighet". I cybervärlden finns en förenklad och tillrättalagd tolkning av verkligheten.

Den s.k. virtuella verkligheten på nätet ger människor snabba växlingar, en valfrihet med otaliga alternativ och variationer, situationer med möjligheter till

problemlösning helt olika de som vi har i det verkliga livet. Det är möjligt att ett intensivt IT-användande kan bidra till en försvagning av människors förmåga att ta till sig sociala och politiska problem – ytterst försvaga medborgarandan och det sociala kapitalet.

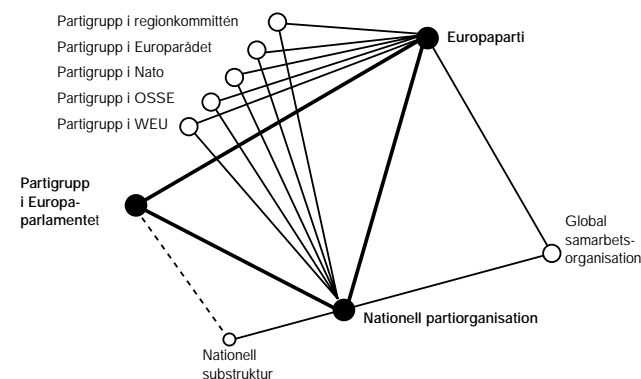
Nätet ger även människor chanser att leva i virtuella världar och skapa nya identiteter i simuleringskulturen. Med datorns hjälp behöver man inte avslöja sin verkliga identitet – kön, ålder eller etnisk tillhörighet. Detta har givit upphov till visioner om att den virtuella verkligheten kan bryta uppdelning i klass, kön och ras och ytterst befrämja demokrati.

Antropologen Ray Oldenburg hävdar att människor har genuina behov av "en god plats" – ett ställe där man opretentiöst kan samlas, samtala och uppleva känslan av samhörighet. Enligt Oldenburg har historiskt den lokala baren, bistron och caféet utgjort sådana platser där människor tränats socialt för att integreras i samhället. Det finns idag, menar Oldenburg, en önskan att återskapa sådana gemenskaper, en nostalgi som lätt resulterar i ytlighet eftersom de nybildade mötesplatserna inte har samma sociala och kulturella framväxt och bas. För vissa människor blir cybervärlden en ersättningsgemenskap – ett sätt att fylla tomrummet. I denna värld finns ett språkbruk som associerar till traditionellt "goda platser". En sådan är "torget" som sedan tidernas begynnelse varit en viktig mötesplats för det offentliga samtalet och blivit något av sinnbilden för platsen där olika politiska budskap presenteras och ventileras ("att torgföra sina åsikter"). "Virtuella torg" är en vanligt förekommande metafor på nätet.

De europeiska partinäten

Samarbete mellan likasinnade partier inom EG/EU:s medlemsstater har pågått alltsedan gemenskapen bildades och är numera etablerat och har i hög utsträckning institutionaliserats. Strävan efter ökad samverkan har följt den konstitutionella utvecklingen inom EU, särskilt Europaparlamentets allt starkare maktposition men även bildandet av unionen i samband med Maastrichtfördraget. Partiernas ambitioner att spela en betydelsefull roll i EU och den europeiska demokratin kräver otvivelaktigt arenor från vilka man mer effektivt kan överblicka aktuella politiska skeenden och driva sina politiska frågor. Förhoppningarna är att skapa bättre förutsättningar för att finna gemensamma lösningar på europeiska problem, för att mobilisera och organisera Europavalen och överhuvudtaget för att skapa demokratisk legitimitet för EU. Särskilt de större partifamiljerna inom EU – kristdemokrater/konservativa, socialister, liberaler och de gröna – har successivt ökat samarbetet mellan sina noder i sina respektive partinät, det vill säga mellan de nationella partiorgani-

sationerna (nod 1), parlamentsgruppen i Europaparlamentet (nod 2) och den europeiska samarbetsorganisationen (numera europeiskt parti eller federation, nod 3). Det sker även en viss samordning och kontroll av andra transnationella noder i partifamiljernas partinät: den globala samarbetsorganisationen, partigrupperna i EU:s Regionkommitté, Europarådet, NATO, OSSE och WEU. Den formella omvandlingen av federationer till "europapartier" inträffade i samband med unionsbildningen. Då bildades under loppet av några månader The Party of European Socialist (PES), The European Liberal, Democrat and Reform Party (ELDR) samt The European Federation of Green Parties (European Greens) – det senare en fastare sammanslutning av det gröna europeiska nätverket. Föregångarna var dock kristdemokraterna som redan 1976 bildade European People's Party (EPP). Det var en tidig markering av den vision som kristdemokraterna hade i fråga om EU och partierna roll i den europeiska integrationen.

Figur 1: De europeiska partinäten principiella struktur

Källor: Gullan Gidlund, *Partiernas Europa*. (Stockholm: Natur och kultur, 1992), vidareutvecklat av Stefan Attefall & Göran Holmström, "Partiernas förändrade villkor – kristdemokraternas partinätverk i Europa och dess inflytande på svensk kristdemokrati" (C-uppsats i stencil vid statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet, 1997).

Fortfarande är de europeiska partierna relativt lösa konstruktioner. Ursprungligen kan europapartierna sägas bygga på konfederala principer i sina uppbyggnader, men som en konsekvens av EG/EU:s utveckling har det övernationella partibeslutsfattandet ökat i betydelse. Förskjutningen märks främst vad gäller europeisk samordning av valkampanjer och valprogram, men fortfarande återstår viktiga frågor att lösa, inte minst den långdragna frågan om ett gemensamt valsystem och hur nomineringarna ska organiseras för att stärka den europeiska dimensionen. Parlamentsgrupperna är dessutom svärkontroll-

rade för europapartierna, de styrs och präglas av Europaparlamentets speciella roll och arbetssätt. Parlamentarikerna tenderar nämligen att skapa sina egna politiska utrymmen för att kunna hantera det korstryck som uppstår med krav och förväntningar från olika partistrukturer, nationella parlament och Europaparlamentet. Partierna har sammanfattningsvis ännu ett utpräglat nationellt beteende vilket manifesteras inte minst i Europavalen.

Formeringen av ett europeiskt partisystem med reell partikonkurrens skulle innebära en ny situation i europeisk politik, men förutsätter också betydande institutionella reformer inom EU, framför allt att Europaparlamentet ges en politisk nyckelroll. Hur stark parlamentets ställning kan bli utan att EU konstitutionellt etableras som en federation är dock inte ämnet för detta arbete. En förstärkning av partiernas institutionella plattform i EU är sannolikt också nödvändig för att unionsmedborgarna skall kunna mobiliseras i de politiska frågor Europapartierna står för och vill förverkliga.

Men partiernas position i en tänkbar framtida europeisk demokrati är inte given. Till de nödvändiga förutsättningarna för att partierna skall få en central europeisk roll hör att de måste kunna övertyga nya generationer om önskvärdheten av denna roll. Den yttersta frågan är om de politiska partierna kan integrera européerna till ett europeiskt *demos*, ett folk, ungefär som man på så många håll lyckats integrera medborgare till nationella *demos* under den tidigare uppbyggnadsfasen av nationalstaterna. I detta sammanhang blir den tekniska utvecklingen och partiernas tillgång på, och makt över, kommunikation och information avgörande faktorer – då som nu. Aldrig tidigare i historien har emellertid konkurrensen om människors uppmärksamhet varit större! Den politiska demokratin och partiväsendet utmanas av kommunikationssystem, organiseringar och nya identifikationer som inte följer vare sig territoriella gränser eller etablerade demokratiska spelregler. Den relevanta valmanskären är inte längre så lätt att definiera, informationsflöden kan inte läsas in i partioorganisationen och det demokratiska inflytandet och ansvarsutkrävandet möter stora svårigheter i den s.k. förhandlingsdemokratin. Dessa problem gäller visserligen alla politiska nivåer, men de ställs på sin spets i EU.

En försiktig start

Partiernas tidiga IT-satsningar tycks generellt ha präglats av en viss försiktighet. Wayne Rush konstaterar i sin studie av amerikanska partier att även i detta IT:s föregångsland utvecklade visserligen partierna en "on-line"-aktivitet – särskilt e-post – redan i början på 1990-talet, men att det var först i samband med det senaste presidentvalet som nätet mer påtagligt och på bred front fanns med i en valkampanj. Samtliga mer betydelsefulla kandidater hade då relativt utvecklade

hemsidor. Inledningsvis enkla elektroniska varianter på traditionellt tryckt material (*Broshyren*) – utan speciell anpassning till teknikens möjligheter. Patrich Buchmans kampanj tillhörde pionjärerna vad gällde att bjuda besökarna interaktiva möjligheter på sin hemsida. Förhållandet att republikanerna var först ut att sätta upp hemsidor har förklarats med att partiet som utmanare hade starkare motiv att göra innovativa satsningar. Demokraterna å sin sida innehade presidentskapet och Clinton hade en närmast obegränsad tillgång till medierna. Men den styrkepositionen gjorde att också demokraterna och Clinton vågade satsa på den nya tekniken.

Erfarenheterna från USA visar även nätets sårbarhet, att kampanjkommitteer, kandidater och partier måste kalkylera med risker i fråga om intrång och skadegörelse. I några fall har "hackers" tagit sig in på kandidaters hemsidor och "vandaliserat" – till och med Bill och Hillary Clintons påkostade hemsidor 1996 – vilket medfört att hemsidor fått stängas.

I det följande ska kort några karaktäristiska drag vad gäller tre av de fyra europeiska partiernas hemsidor presenteras.¹ Det gäller det kristdemokratiska/konservativa europeiska folkpartiet (European People's Party, EPP), det europeiska socialistiska partiet (The Party of European Socialists, PES) och den europeiska gröna federationen (European Greens). Det gäller således partiernas och parlamentsgruppernas hemsidor – inte de nationella partiernas hemsidor. De aktuella hemsidorna besöktes regelbundet under hösten 1997 (september–december). I slutet av augusti 1998 gjordes återbesök för att kontrollera om någon väsentlig förändring inträffat. Det är alltså fråga om en begränsad empirisk studie som på intet sätt gör anspråk på att vara heltäckande.

European People's Party

EPP:s hemsida startade i början av 1997 och innehöll inledningsvis information om EPP:s historik och struktur, alla viktiga program, stadgar, tal, pressmeddelanden, vissa beslut och ståndpunkter. Dessutom fanns nyhetsbrev, kalender med alla viktiga möten, konferenser och kongresser, utförliga förteckningar över medlemspartier (bland annat valresultat), närstående organisationer och parlamentsgruppen i Europaparlamentet. Tyngdpunkten låg således på organisationsuppgifter och programmaterial och var utseendemässigt (i enlighet med Rush kategorisering) på den mest elementära broschyr-nivån utan anpassning till de tekniska möjligheterna – inga rörliga bilder eller interaktiva möjligheter. Under hösten 1997 hände det inte så mycket med hemsidan. Det fanns dock under hela den undersökta tiden vissa tekniska barnsjukdomar, exempelvis i form av svårigheter att få tillgång till alla länkar och menyer.

Trots avsaknaden av interaktiva möjligheter fanns på hemsidan en utomordentligt intressant företeelse, nämligen möjligheten att ansöka om medlemskap i det europeiska folkpartiet och kryssa för ett årligt minimibelopp som

medlemsavgift. Motiveringen för det individuella medlemskapet angavs vara Maastrichtfördragets artikel 138a där det slås fast att partierna ”på europeisk nivå är viktiga som en integrationsfaktor inom unionen. De bidrar till att skapa ett europeiskt medvetande och till att uttrycka unionsmedborgarnas politiska vilja.” Man slår vidare fast att upprättandet av direkta relationer till unionens innevånare tillförsäkrar ett europeiskt parti en större närhet till innevånarna. Medvetenheten om behovet av folklig förankring kommer mycket klart till uttryck i följande:

”Europeiska partier kan bara fullfölja sina uppgifter genom att bli påtagliga för innevånarna och därmed göra sitt arbete mer känt. (...) Ju mer av information och kända initiativ, desto mer får innevånarna känslan av att vara närmare integrerade i europeisk politik. I detta sammanhang kan vi också fundera över om inte EPP i högre grad i en framtid skulle förankras i ett direkt partnerskap med unionsmedborgarna, dvs. om inte medlemmarna i de nationella medlemspartierna i större utsträckning skulle bli medlemmar i det europeiska folkpartiet – EPP.”

Nästan ett år senare var EPP:s hemsida mer professionellt utformad. Innehållet var dock detsamma med organisationsinformation, länkar till medlemspartier och andra noder i partinätverket.

Den kristdemokratiska parlamentsgruppen hade redan hösten 1997 en tekniskt mer avancerad hemsida än det europeiska partiet. Den var cirka ett år senare fortfarande i hög grad en elektronisk katalog över vad som hänt i EPP och inom Europaparlamentet (sessioner, gruppens agerande och ståndpunkter etc.) men hade då utvecklats med både rörliga och icke-rörliga bilder – det senare dock med stort antal porträtt av företrädesvis män. Hemsidan har generellt haft en högre förändringstakt än motsvarande EPP:s. Interaktionsmöjligheterna är ännu högst begränsade. Hänvisning till rapportörer för olika sakfrågor sker exempelvis till vederbörandes telefonnummer – inte e-postadress. Det finns för närvarande ett debattforum – European Forum – där olika aktuella frågor tas upp till diskussion och där deltagare kan skicka in sina synpunkter.

The Party of European Socialists

PES har, liksom EPP, en ansevärd mängd organisations- och verksamhetsinformation på sin hemsida. Den har mer interaktiva möjligheter än EPP:s – däremot ett mindre omfattande bildmaterial. Det fanns redan under hösten 1997 diskussionsfora: dels ett offentligt – ”Let’s Make Europe Work” – dels ett mer internt. För att få tillgång till dessa diskussionsfora krävs lösenord och användarnamn. Det interna PESnet vänder sig till de som arbetar inom partinätet och besökare hänvisas till en e-postadress för att få tillgång till denna del av nätet. PES:s hemsida är av typen ”main-stream”. Som för att understryka sin egen erfarenhet av nätet hävdar man att:

”Internet är enormt och dessutom ett ganska billigt fönster in till PES. Antalet besökare på vår hemsida, antalet frågor som ställts – särskilt av ungdomar och forskare som använder Internet – är utan motstycke.”

En intressant företeelse som presenteras på hemsidan är skapandet av vad man benämner ett ”virtuellt PES” genom att sätta upp ”Internet-grupper”. Målsättningen är att minska de fysiska avstånden i partinätet och förbättra kommunikationen och samarbetet inom olika politikområden. Utmaningen är att koppla samman de mer än 50 000 förtroendevalda som finns på olika nivåer. Det första nätverket rör sysselsättningspolitik, det andra är ett press-nätverk för att få igång ett utbyte av artiklar om europeisk socialdemokrati och utvecklingen i olika medlemsländer.

Under hösten 1998 ökade satsningarna på diskussionsfora (*Round Tables*) kring Europas framtidsfrågor, där enskilda besökare uppmanades att delta genom att inkomma med kommentarer eller frågor till den aktuella panelen. Enligt planeringen skall en serie av sådana konferenser äga rum under hösten i samarbete med parlamentsgrupp och medlemspartier. Vid varje tillfälle deltar primärministrar, partiledare, medlemmar från kommissionen, parlamentariker, journalister, forskare och experter.

Parlamentsgruppens hemsida ligger på en ganska jämn och hög teknisk nivå och är ”välmatad” på information om både parlamentsgruppen och verksamheten i Europaparlamentet. Den har många länkar, e-postadresser och bilder, men saknar i hög grad interaktiva möjligheter. Enligt generalsekreteraren är avsikten att åstadkomma sådana. Hösten 1998 fanns på gruppens hemsida en ”övning” för unionsmedborgaren att utnyttja sina europeiska rättigheter att skriva petitioner och att klaga. Dessa kan dock inte sändas direkt från hemsidan utan skall skickas per post till angivna adresser. Intresserade hänvisas till ytterligare information om dessa rättigheter.

Federation of European Green Parties

European Greens lade upp en hemsida i maj 1997 med samma koncept som de två andra partiernas hemsidor – det vill säga organisationsmaterial, program och ställningstagande, kalendrar med möten och konferenser, länkar till medlemspartier och andra noder i partinäten. Behovet av en hemsida motiverades hösten 1997 med att det fanns ett växande behov av att presentera den europeiska gröna politiken för en bredare publik och att det var viktigt att stimulera en politisk debatt och samarbete bland gröna partier. IT sågs som ett effektivt instrument för kommunikation, debatt och kampanjer bland de gröna, både på hemmaplan och globalt. Hemsidan har fortfarande ett ganska enkelt utförande och saknar i hög grad interaktiva möjligheter.

Parlamentgruppens hemsida innehöll hösten 1997 organisationsuppgifter och verksamhetsmaterial om arbetet i parlamentet. Därutöver fanns även en

”Green Digital World”, en lista på länkar till gröna partier, miljöorganisationer och andra aktionsinriktade grupper runt om i världen. Det fanns även en typ av material som visade på ambitioner att informera och skapa opinion i aktuella politiska frågor eller händelser. Det gällde exempelvis de franska kärnva-penproven där de gröna i parlamentet givit sitt stöd till en rättslig process som initierats av några tahitiska medborgare. Besökare kunde stödja denna process genom att ge ekonomiska bidrag via nätet. Besökare kunde även följa ”galna-ko-sjukan”. Parlamentsgruppens hemsida var vid återbesöket 1998 inte åtkomlig på grund av en pågående omarbetning.

Slutsats

En slutsats som kan dras från denna visserligen mycket begränsade undersökning är att de europeiska partiernas hemsidor fortfarande är i ett relativt tidigt utvecklingskede. Vissa debattfora har startat och intentionerna tycks vara att öka den interaktiva tillgängligheten. Hemsidorna har överlag blivit mer professionella, men den nya tekniken har inte används fullt ut. Samtliga de besökta hemsidorna är tillgängliga på flera språk, och tendensen (och de uttalade ambitionerna) är att antalet språk ökar.

Cybervärlden som det nya offentliga rummet?

En avgörande förutsättning för att partierna skall få en viktig roll i EU är att de kan uttrycka och representera unionsmedborgarnas politiska åsikter och intressen. För att följa Habermas är det öppna samtalet i det offentliga rummet en nödvändig förutsättning för demokratin som debattordning. De europeiska partierna behöver stärka sina direkta kontakter med medborgarna, skapa opinion och diskutera hur europeiska problem bör lösas. Dessa kontakter har hittills gått via de nationella partierna och kommer sannolikt att göra det under lång tid framöver. Men medborgarkontakter måste också skapas på de europeiska arenorna. Hittills har pessimismen varit betydande med hänsyn till massmediernas språkliga ”Babels torn” och splittrade europeiska täckning samt unionsmedborgarnas bristande europeiska identifikation. En avgörande framtidsfråga för partierna är om IT kan erbjuda ett nytt slags offentligt rum för det politiska samtalet. Här ställs bestämda krav på partiernas förmåga att vidareutveckla sin IT-användning och erbjuda attraktiva mötesplatser på sina hemsidor på Internet, liksom att internt ge utrymme för intensivt samspel genom det slags begränsade tillträde som olika former av intranet erbjuder.

Om de europeiska partierna också blir elektroniska fenomen kommer san-

nolikt även deras organisationsformer och idéutveckling att påverkas. Den masspartimodell som växte fram runt förra sekelskiftet med ideal om stor medlemskår, lokala partimöten och en intern partidemokrati byggd på ett representativt system utmanas av IT och transnationalisering men även av medias alltmer dominerande roll i politiken. IT öppnar upp partierna och ger även icke-medlemmar inflytande i politikutformningen genom de interaktiva möjligheter tekniken ger.

Medlemskapsbegreppet är föremål för diskussioner i flera partier. Här finns ett antal tänkbara komplement eller alternativ till det traditionella medlemskapet i en basorganisation: exempelvis individuellt medlemskap i ett europeiskt parti, tillhörighet och deltagande i nätverk utifrån olika sakfrågor, olika former av stöd/sympatisörskap kopplat till ekonomiska bidrag. ”Mötet” i IT-världen är virtuellt, via Internet eller interna nät där medlemmar eller andra intresserade exempelvis följer stora kongresser eller konferenser, alternativt ”möten” där deltagare kan ”chatta” med partiledare, dvs. ett slags telefonväkteri över dator med frågor som får direkta svar. Tekniken medger även att besökare får tillfälle att diskutera med politiker från flera partier eller organisationer genom att en hemsida utformas som ett torg där flera partier deltar. IT innebär självfallet inte att det sociala mötet försvinner utan att det kan kompletteras med nya elektroniska former.

Partiernas erövring av den nya tekniken tycks inte vara fråga om en kontinuerlig process utan har närmast karaktär av sprängvisa förändringar. Utvecklingen är knuten till de allmänna valen – ett mönster som framträdde först i den amerikanska politiken men också var tydligt i det svenska valet 1998, liksom tidigare i Danmark och Storbritannien. På denna grund kan de europeiska partinäten förväntas genomgå en intressant utvecklingsfas med utgångspunkt från Europavalet 1999. En viktig erfarenhet av de nationella partiernas IT-användning är dock att IT inte slår ut andra former utan fungerar som en av flera tekniker i valkampanjerna. En ytterligare lärdom är att trots att effekterna av IT-satsningarna fortfarande måste anses vara osäkra vågar uppenbarligen inte partierna stå utanför teknikutvecklingen – ”alla” är på ett eller annat sätt ”on line”.

Min hypotes är att en intensiv användning av IT i de nuvarande europeiska partinäten kommer att ge upphov till nya mönster av idéutveckling och sätt att arbeta. De tidigare hindren för en sådan omvandling har delvis att göra med skilda politiska traditioner och intressekonflikter, delvis med tröga och hierarkiska organisationsformer i de gränsöverskridande kontakterna. IT undanröjer visserligen inte direkt hindren men ger å andra sidan möjlighet till processer som faktiskt kan påverka traditionella skiljelinjer och bryta invanda aktörskombinationer. Om partierna genomgår en intern europeisk integration kan de också bli en kraft som tydligare än tidigare påverkar EU:s riktning. Det som framträder som en tydligare framtida möjlighet är således den nya partimodell som jag inledningsvis skisserade, nämligen *det transnationella partiet*.

Källor och litteratur

Det europeiska partisamarbetet: för en tidig studie, se exempelvis Stanley Henig, red., *Political Parties in the European Community* (London, 1979). Litteratur från 1990-talet: Se exempelvis Gullan Gidlund, *Partiernas Europa* (Stockholm, 1992); Simon Hix, "The Transnational party federation" i Geoffrey, red., *Political Parties and the European Union* (1996); Luciano Bardi, "Transnational Trend in European Parties and the 1994 Elections of the European Parliament", *Party Politics* vol 2, nr 1, 1996; Karl-Magnus Johansson, *Transnational Party Alliances* (Lund, 1997).

Europeisk demokrati: Se exempelvis Janerik Gidlund, red., *Den nya politiska konserten. Identitet, suveränitet och demokrati i den europeiska integrationen* (Malmö, 1993); Torbjörn Bergman och Gullan Gidlund, *Den demokratiska legitimiteten – de folkvalda parlamentens roll i EU* (SOU 1996:42); Ingemar Karlsson, red., Gullan Gidlund, Janerik Gidlund, Börje Johansson, Sverker Sörlin & Gunnar Törnqvist, *Territoriets gränser* (Stockholm, 1997); Leif Lewin, "Bråka inte!" (Stockholm, 1998).

Kommunikation och medier: Se exempelvis Max Elgar, *politik.se* (Stockholm, 1998); Shanto Iyengar och Richard Reeves, red., *Do the Media Govern? Politicians, Voters, and Reporters in America* (1997); James Fallows, *Breaking the News. How the Media undermine American Democracy* (New York, 1996); Ithiel de Sola Pool, *Technologies of Freedom* (Massachusetts, 1983); Anders R Olsson, *IT och det fria ordet – myten om Storebror* (Stockholm, 1996); Mark Poster, *The Second Media Age* (1997); Wayne Rash, *Politics on the Nets* (New York, 1997); Alvin Toffler, *Tredje vägen* (Stockholm, 1980); Sherry Turkle, *Leva online* (Stockholm, 1995); Joachim Åström och Göran Goldkuhl m.fl., *IT och kommunerna* (Stockholm, 1998).

Webb-adresser till undersökta Europapartier:

European People's Party (EPP) – <http://www.evppe.org/>

The Party of European Socialists (PES) – <http://www.pes.org/>

European Greens – <http://www.europeangreens.org/>

Noter

- 1 Undersökningen omfattar inte det europeiska liberala partiet (ELDR) p.g.a. tekniska störningar och att hemsidan befann sig i ett tidigt utvecklingskede vid den aktuella tiden.